

RATZKY RITA

**AZ IRODALMI MÚZEUM LEHETŐSÉGEI
A PETŐFI-KUTATÁS GAZDAGÍTÁSÁRA**

Bevezető. Az irodalom kifejezési eszköze a szöveg (a szöveg nyelv); ugyanazon szövegnek koronként változó olvasata van. Az irodalom azonban nem kizárólag ezzel a testetlen értelemmel tud hatni az olvasóra. Az irodalomnak van tárgyokban megnyilvánuló része is, amellyel nem csak hatást válthat ki a nézőben, a hallgatóban és az olvasóban, de amely a művek értelmezése számára is nyújt perspektívákat. Ez a szöveg tárgyiasult formája: a kézirat, a nyomtatott könyv, a digitális formában megőrzött szöveg. Ezeket gyűjtemények: könyvtárak, kézirtárak, digitális könyvtárak őrzik. Azt az intézményt, ahol ezeket bizonyos témák szerint kiállítás formában a látogatók elé tárják, irodalmi múzeumnak nevezzük. Milyen információkkal járul hozzá egy kézirat a szöveg értelmezéséhez? A könyv külleme, tipográfiája hordoz-e olvasatot befolyásoló elemeket? Az illusztráció, amelyet egy másik művész alkot, az értelmezésnek egy sajátos formája. A hangosan megszólaltatott szöveg a beszédhez, az önmagunkban való olvasáshoz képest az előadó értelmezésével egészíti ki az írott művet.

Az arc és a test megidézése. Egy írói életművet vagy annak egy korszakát, témáját, motívumait vagy akár a szerző kedvenc műnemének szerkezetét megjelenítő kiállításon fontos szerepe van az alkotót bemutató ábrázolásoknak, melyek egyben a szövegkiadások vagy a szerzőről szóló könyvek borítójának, illusztrációs anyagának is szükséges kellékei. Ezek a portrék lehetnek korabeliek – a művész ismerte az alkotót – vagy későbbiek, melyek fotó vagy más, közvetett eszköz alapján készültek.

A grafika, a festmény, a szobor stb. az írói személyiség értelmezése, amelyben, bár különböző mélységben, de a művek ismerete is benne van, azaz a művész „ismeri” az alkotót, akiről portrét készít, mondandója van róla. Kiváltképpen a kortársak szokták számon kérni az ábrázolásoktól, hogy találóak-e, hasonlítanak-e a szerzőre. A kérdés nagyon ingatag, hiszen a fényképezés előtt nem volt olyan viszonylagosan objektívnek mondható minta, amihez az elkészült művet hasonlítani lehetett volna, csak a kortársak emlékezete. Hatvany Lajos hatalmas gyűjtésében található meg Petőfi egyik pápai iskolatársának, Cserna Istvánnak egy levele. A dokumentum említi Orlay Petrich Sámuelnek (Soma a művészettörténetben elfogadott neve) a képét, amely gallérvényegben (ujj nélküli, vállra teríthető felső ruhadarabban) örökíti meg az akkor meglehetősen lerongyolódott költőt. A festmény feltehetően vándorszínész korában, talán 1843-ban készült,

az emlékező szerint „maig is ez a legtökéletesebb Petőfi-kép, büszke, az egész világot lenéző tekintetével, és gallérvköpönyegben.”¹ Az állandó kiállításunkban is szereplő képről ma már senki sem mondaná ezt.

Barabás legkorábbi metszete Petőfi Sándorról 1845-ből való. Jókai Mór, Petőfi ifjú éveinek közeli barátja a következőket írja az ábrázolásról: „A Barabás által körerajzolt s a »Pesti Divatlap« mellett megjelent hátrattett kezű arczképe: ez a megszólalásig hű, nem kell jobbat keresni nála. [...] Én is festettem egy arczképét, olajba miniature alakban Kecskeméten 1842-ben, tehát husz éves korában: a kik látták, azt mondták, hogy jól volt találva, kék kvekkerben, sárga gombokkal. Nagyon lekötelezne, a kinél ez a kép megvan, ha tudatná velem: én nem formálnék hozzá semmi tulajdonjogot. Ez volt Petőfi *legelső* arczképe.” Oszlja ezt a véleményt, azaz Barabás első, 1845-ös kiadását a legjobbnak tartót, Várady Antal is, aki a költő kora fiatakorának egyik szemtanúja volt. „E képen Petőfi ifju, fejletlen, sőt gyermeki organismusával, de komoly, férfias és határozott arckifejezésével élethíven áll előttünk.”²

1899-ben jelentek meg Törökfalvi Pap Zsigmond emlékezései, aki festő volt, és aki 1846 vagy 1847 őszén (visszaemlékezésében pontatlanok a dátumok) megfestette a költő portréját, ez a kép sincsen meg. Emlékezésében a következőket írja a költő külsejéről és a Petőfi-ábrázolásokról: „Akkor ő 22 éves ifju volt. Tartása egyenes, arca szikár, sötétbarna haja hátul apróra nyirva, elől nagyobb üstöke kissé göndör hajlással természetből felfelé állott, nem úgy, a hogy akkor az ifjuság viselte a lágy haját balra felfodorítva, jobb oldali választékkal. Az üstökhaj bősége látszólag alacsonyította Petőfinek homlokát, melyen szemöldei közt függőleges redő látszott.

A festés közben részletesen megvizsgált vonásai után mondhatom, hogy megjelent arczképei közül híven találva az volt, melyet a Petőfi költeményeinek első kiadásához³ Barabás Miklós eredetije után Tiroler [általánosabb a Tyroler írásmód!] metszett. Barabás által utóbb köre rajzolt képén hátrattett kezekkel már a hirre kapott költő van ábrázolva.⁴ [...] A dunaparti Petőfi-téren felállított ércz-szobor orrát nem oly szabályos hajlatúnak találom, minő az eredeti volt. És midőn Huszár Adolf szobrászunknak is említém, hogy a szoboralak szája tájékán nem látom kifejezve azt a daczos valamit, a mi a költőnél – ha szavalt – kiválóan jellemző volt, rögtön rátalált: ja das brülende! Mondá, értvén alatta a bömbölő oroszlányos kifejezést, a mi a bécsi Augusztinusok templomában a Canova által vésett siremlék busuló oroszlányán is észlelhető.”⁵ Tehát Törökfalvi Pap Jókaival ért egyet.

Van Orlay Petrichnek egy kevésbé számon tartott képe, amelyre Arany János 1848. november 20-án rájegyezte: „Találó Petőfi Sándor portré a mestertől”. Ez a kép is szere-

¹ HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi*, I-II, Bp., 1967, I, 373.

² VÁRADY Antal, *A Petőfi-arczkép kérdéséhez*, Magyarország, 1879. szept. 6. = HATVANY, I, 126.

³ PETŐFI Sándor *Összes költeményei*, Pest, 1847.

⁴ A Barabás-művek keletkezésének sorrendje Törökfalvi Pap emlékezésében pontatlan. A helyes sorrendről van egy Barabás-level Kiss Ferenc magángyűjtő tulajdonában.

⁵ TÖRÖKFALVI PAP Zsigmond, *Petőfi Sándor életének legboldogabb korszakából*, Nagybánya, 1899, 1–5, különösen 4.

pel az állandó kiállításunkban. Ellenben nincs benne Keserű Katalin monográfiájában.⁶ Egressy Ákosnak, a híres színész fiának visszaemlékezése szerint a legtalálóbb ábrázolás az 1848-as Barabás-kép, amelyen Petőfi nemzetőrként látható.⁷

A rajzok, festmények megítélése tehát meglehetősen *szubjektív*. Az egymástól erősen eltérő vélemények okozta káoszba robbant be az addig rejtőzködő ősfénykép, a dagerrotípiá. Egy csapásra betöltötte a hiteles ábrázolás addig vitatott helyét. Ennek az elvárásnak jogosultsága mindazonáltal elgondolkodtató. Orlay Petrich a következőket írta saját védelmében, amikor Várady Antal – a Hölgyfutár című folyóiratban közölt *Egy telem Debrecenben* című képéről készült könyomattal kapcsolatban – számon kérte a Petőfi-arcvonások hitelességét: „oly képnek, melyhez az eszme egy költeményből van merítve, nem főfeladata a hú arcképezés, hanem a költemény szellemének visszaadása s csak is a költemény illusztrációjának tekinthető.”⁸ A dagerrotípián – műfajából adódóan – semmi romantikus idealizálás, semmi biedermeier stílizálás nincs: komoly arc, előre hajló, de magas homlok, kissé bent ülő, mély pillantású szem, dacos, elszánt tekintet, nehezen zabolázható, felfelé álló haj látható. Az arc színe nem kivehető pontosan, talán sápadtság jellemzi, ahogyan például Orlay Petrich Soma *Petőfi arcképe vörös köpenyben* című munkáján, vagy ahogyan Barabás litográfiáinak tónusából sejthető. Néhány kortárs vélekedése szerint, például Szász Károly 1848. július 17-ei naplóbejegyzése szerint: „Témérdekhet hasonlít azon korhel kinézésü de sokat jelentő első képéhez [az 1845-ös litográfiáról beszél! És a személyes találkozás élményéről!], mit én annyira szerettem. Most nem visel szakállat, csak bajuszt. Nagy tömött, borzas haja van. Arca kiálló csontu, szikár, aszott és ön színü.”⁹ De mondják sárgás arcúnak (Berecz Károly), fahéj színű bőrűnek is. Nyilvánvalóan a felmenők délszláv ágának nyoma. Berecz Károly írja: „Az arckép, melyet nejének hátrahagyott holmia közt találtak, a negyvenes évek elején készült primitív daguerreotyp – reám, megvallom, megdöbbentő hatást tön, mintha a nyomtalanul eltűnt a maga eredeti alakjában lépett volna elém. E bánatosan lehajtott fő szemlélésével, tekintetével, melyben egész lelke ki van fejezve, nem győztem betelni.”¹⁰

A 19. század utolsó évnegyedére – mintha csak a régen porladó költő fricskája volna, aki bizonyára nevetett volna az arcvonásain tűnődő egykori barátain – maga a pozitív kép lappangott, csak a róla készült fénykép – Klösz György fényképész 1879-ben készített retusált fényképe¹¹ – és az arról Jankó János grafikus, Székely Bertalan festő által készített rajzok voltak ismeretesekek.

Az eredeti fémlemez 1948-ban került elő Rózsa György kutatásai eredményeként. 1956-ban Escher Károly fotóművész az ezüstoxidtól megfeketedett dagerrotípiát rendbe hozta, majd az arról készített fényképet retusálta – másfél évtizedig ezt tartották Petőfi hiteles fotójának. A legutolsó jó minőségű papírképet az 1970-es években Flesch Bálint,

⁶ KESERŰ Katalin, *Orlai Petrics Soma (1822–1880)*, Bp., 1984.

⁷ EGRESSY Ákos, *Petőfi Sándor életéből*, Bp., 1909, 37–38.

⁸ Orlay Petrich Soma nyílt levele Petőfi arcképeiről, *Fővárosi Lapok*, 1874. szept. 17., 921.

⁹ Szász Károly kéziratosa naplója, *Petőfi adattár*, II, Bp., 1987, 120–121.

¹⁰ BERECEZ Károly, *A régi „Fiatal Magyarország”*: Emlékezések, vázlatok, Bp., 1898, 5.

¹¹ Megjelent a *Koszorú* 1879. évi 1. számában. Lásd még ERNST Lajos, *Petőfi arcképei*, Bp., 1922, 24.

a Petőfi Irodalmi Múzeum akkori fotósa készítette a dagerrotípiáról, ugyanő alkotta meg a dager másolatát, mely Petőfi állandó kiállításunkon látható. El kellene végezni az ösfénykép digitális elemzését, minden bizonnyal újabb részletekkel gazdagítaná a portrét. A szakirodalom korábban 1847 elejére datálta az ösfénykép keletkezését, azzal a „kedves” fordulattal, hogy a költő valószínűleg azt Szendrey Júliának szánta. Fotótörténeti és viselettörténeti adatok alapján Szentmártoni Szabó Géza 2000-ben megállapította, hogy a munka 1845 nyarán készülhetett.¹² Ezt erősíti meg Jókai nyilatkozata is 1879-ből: „én Petőfit abban a korszakban, a mikor ez a daguerrotyp keletkezett, egyszer sem láttam. Ez az ő Csokonai viseletének korszaka. Mutatja a rojtos nyakravaló, mely világosan kivehető [...], holott én Petőfit soha nyakravalóval nem láttam; mindig szélesen kihajtott inggallért viselt.”¹³ A nyakkendő igaz csak Jókai leírásából, a mente nem, a Csokonai korabeli mentét korábban hordta, a felföldi útjáig. Tehát a kép az 1845-ös felföldi út után készülhetett.¹⁴ Szentmártoni Szabó Géza véleményét Kincses Károly fotótörténész nem helyesli.

Az első Petőfi-szobor. Az első szoborábrázolást, Alexy Károly munkáját (1850) Vayerné Zibolen Ágnes muzeológus fedezte fel.¹⁵ Alexy Károly 1835-től a bécsi művészeti akadémián tanult minden anyagi támogatás nélkül. Barabás Miklós által ismerhette meg Petőfit, hiszen a festő segítségével költözött haza Magyarországra. Találkozásukra eddig nincsen adat. Alexy, mint ahogyan a többi negyvennyolcas értelmiségi is, a polgári forradalom után *i*-vel kezdte írni a nevét. A szobor előképe Vayerné szerint Barabás 1846-os tusrajza, amelyről Tyroler az ismert acélmetszetét készítette az *Összes költemények*-hez. A költő 1846–1847-ben hordta azt a keskeny francia, mások által spanyol szakállnak nevezett arcdísz, amelyet Jankó János is rárajzolt, ezek szerint nem autentikusan a dagerrotípiáról készült rajzára.

A szobor értéke, hogy megelőzi az 1870-es évek lobogó Petőfi-kultuszának túlzó ábrázolásait, amelyek csak a nagy pillanatok idejének költőjét ábrázolták, a magányt is kedvelő, meditáló, kissé szomorkás, elmélyülésre vágyó alkotót kevésbé. Alexy épp ezt az időszakot ragadta meg, a forradalom és szabadságharc előtti, az esztétikailag legmagasabb szintű verseket épp ekkor alkotó Petőfit.

A kézirat. A költő/író autográfjában megmaradt mű szolgál-e kiegészítő információkkal a nyomtatott változathoz képest? Természetesen igen. A kézirat őrizheti a mű elké-

¹² SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „Tükör által homályosan”: *Petőfi dagerrotip arcképe*, Studia Caroliensia: A Károli Gáspár Református Egyetem folyóirata, 2002/2, 69–77. A szerző idézi Berecz Károly korábbi, 1874-es nyilatkozatát a Magyarország és a Nagyvilág című folyóiratból. 2002-ig ez a tanulmány a legteljesebb elemzése Petőfi ábrázolásának.

¹³ Jókai Mór válasza Petőfi Istvánnak. *Petőfi arcképének kérdése*, A Hon, 1879. szept. 2.

¹⁴ KISS József, *Tóth Gáspár*, „*Petőfi mecénása*”: *Egy jeles polgári magyar szabómester a reformkorban és a forradalomban = Tanulmányok Budapest történeti múltjából*, XXII, Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 1988, 241–286.

¹⁵ VAYERNÉ ZIBOLEN Ágnes, *Petőfi Sándor első szobra – Alexy Károly ismeretlen alkotása*, Petőfi Irodalmi Múzeum (a továbbiakban: PIM) Évkönyve, 1959, 37–41.

szülésének fázisait, a szöveg esetleges változatait, tükrözi a szerző lelkiállapotát az alkotás időszakában, bár ez utóbbinak elemzése részben már kívül esik az irodalomtörténet kutatási területein.

A *Nemzeti dal* kézírata két példányban is megőrződött. Rendelkezünk azzal az 1848. március 15-én (a Kossuth Lajos utca és a Szép utca sarkán még ma is álló) Landerer és Heckenast nyomdában fejből leírt változattal, amit azért kellett a költőnek sebtében elkészítenie, mert az eredetét otthon felejtette Dohány utcai lakásában. A nyomdánál várakozó tömeg és a nyomdász is sürgette Petőfit, aki a refrén ismétlődését csak jelezte a versszakok mögött. Ez a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött másodpéldány, az első az Országos Széchényi Könyvtárban van, ez lehet az otthon hagyott kézirat, amelyen + alatt az alábbi áthúzott megjegyzés olvasható: „E költemény buzdította márczius 15kén a pesti ifjúságot. Elszavaltam először az ifjak kávéházában, azután az orvosi egyetemen, azután a seminariium terén (most már 15dik márczius tere), végre a nyomda előtt, mellyet erőszakosan elfoglaltunk, a hatvani utczában (most szabad sajtó utca). A szabaddá lett sajtó alól ez a költemény került ki legelőször.”¹⁶

Ha a kéziratot csak nyomtatásban olvassuk, mindezek a körülmények – a jegyzetekkel ellátott kritikai kiadás kivételével – homályban maradnak. Ha azonban ismerjük a költő kézíratait, választ kaphatunk arra a kérdésre is, elmondta-e Petőfi a Magyar Nemzeti Múzeum bal oldali párkányán a *Nemzeti dalt*. Nem mondta el, nem szerepel a saját maga által felsorolt szavalási színhelyek között. Feltehetően beszédet mondott ott és eközben ábrázolva látjuk Kálózdi János kottájának borítóján.

Megítélésem szerint nemzeti klasszikusaink minden kézírata, kéziratváltozata felbecsülhetetlen érték a kutatás szempontjából. A költők, az írók munkáinak kritikai, jegyzetes kiadásai számon tartanak minden szövegváltozatot, amelyeket elsősorban a kéziratokat ismerve dolgozhatunk fel. Egy-egy mű szövegének végleges kialakulását kísérelhetjük végig, ha mindegyik kéziratához, korabeli megjelenési formájához hozzáférhetünk.

Bármilyen hihetetlen, manapság is kerülnek elő Petőfi-kéziratok. A kéziratok vásárlásának jelentősége a gyűjtemény számára igen nagy, ugyanis a Petőfi Irodalmi Múzeum, a magyar irodalom országos múzeuma 1982–2004-ig nem tudott vásárolni Petőfi vers- vagy prózakeziratot, mert az áruk mindig olyan magas volt, hogy az intézmény éves költségvetéséből, annak gyűjteményezésre szánható részéből nem tudta volna kifizetni. Sok szép dolgot vásároltunk, de ilyen magasra nem nézhettünk. Kéziratok mellett első kiadású könyveket, írói könyvtárakat, festményeket, szobrokat, grafikákat, tárgyakat és hanganyagot is kell vennünk ahhoz, hogy kiállításokat hozhassunk létre, ami az intézmény fő feladata. Itt felmerül két fontos szempont: mi a kéziratokat nemcsak gyűjtjük, archiváljuk, hanem kiállításainkon (egy ideig eredetiben, később másolatban) szerepeltetjük is. Ezért van nálunk jobb helye egy eredeti Petőfi-kéziratnak, mint mondjuk egy másik közgyűjteményben, amely nem kiállító hely. 1996-ban, amikor magántulajdonból (Mészáros Emőke) felbukkant Petőfi Sándor első kötettervének, az *Ibolyáknak* a kézira-

¹⁶ PIM, Kézirattár, V-an P 1; Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK), Kézirattár, Fond VII, 8. sz., 33.

ta,¹⁷ amely hat versét – köztük korábban ismeretleneket is (*Engesztelés, Színésztársamhoz*) – és két, korábban ismeretlen elbeszélésének (*A párbaj, A bajazzo*) kéziratát tartalmazza, fel sem merült, hogy ötmillió forintért, amely akkor egy közgyűjtemény számára elképzelhetetlenül nagy összeg volt, megvehessük. A kötetet az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára sem vásárolta meg. Így aztán magánkézbe került.

A Múzeum kéziratára 2004-ben azonban két Petőfi-autográfval gazdagodott, egy költemény és egy levél kéziratával, melyek szövegét eddig más kéziratból, illetve nyomtatott forrásból ismertük.¹⁸ Petőfi *A virágok* című verse 1847 áprilisában született, szövege ismert, bár a költő életében nem jelent meg. Ezen kívül létezik egy másik kézírata is, amely az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona.

A virágok szóban forgó kézírata Vasberényi Géza dunavecsei gyűjtő, amatőr Petőfi-kutató gyűjteményében őrződött meg. Géza bácsi, aki már sajnos nem él, nagy gyűjtő volt, számos kéziratot és levelet vásárolt meg az Ernst Lajos-féle anyag elárverezése során a műkincs-kereskedelemből. Kiss Józseffel én is jártam nála, akkor még nagyon dugdosta Petőfi-kincseit, de a Petőfi által Bankós Károlynak, kunszentmiklósi barátjának dedikált könyvet megmutatta. A helytörténész pontos leírást adott az általa vásárolt kéziratok provenienciájáról. A kéziratok sorában a 7-es szám alatt van, az összes anyag vonatkozásában a 297-es számon. Jelen kézirat hátoldalán található egy mondat Jókai kézírásával: „Jól ismerem Petőfinek ezt a költeményét – Jókai Mór.”¹⁹ Tehát kéziratunk egyben Jókai-autográf is. A gyűjtő feljegyezte a vásárlás adatait is: „Vettem 1940. karácsonyán dr. Szalay, szegedi rendőrkapitány hagyatékából.”

Petőfi Sándor anyai ági másod-unokatestvérének, az ismert festőnek, Orlay Petrich Somának írott, s megőrződött nyolc levele közül az 1847. november 17-i levél szövegét eddig nem kéziratból, hanem Gyulai Pál kötetéből ismerhettük.²⁰ Ebből közlik Petőfi levelezése kritikai kiadásának sajtó alá rendezői, V. Nyilassy Vilma és Kiss József is.²¹ Ez a levél több más társaságban Ernst Lajos műgyűjtő tulajdonában volt a gyűjtemény elárverezéséig – amint erről a levél hátoldalán látható pecsét is tanúskodik. Vasberényi Géza 1938-ban vette meg, kéziratának 6. darabja, a teljes gyűjtemény 188. tétele. Az ő halála után az örökösök eladták, később Kiss Ferenc tulajdonába került. A szöveget az ő jóvoltából és engedélyével a Mezei Márta irodalomtörténész születésnapjára irodalomtörténészek által készített emlékkönyvben közöltem.²²

A levélpapíron, amely egyben borítékul is szolgált, megőrződött Petőfi címzése és ismert piros viaszpecsétje is: „Petrics Soma barátomnak Bécsben Stadt, Renn Gasse, Nro

¹⁷ PETŐFI Sándor, *Ibolyák*, Bp., 1996.

¹⁸ Petőfi Sándor levele Orlay Petrich Somának (PIM Kézirattár, jelzete: P 125), *A virágok* (P 124).

¹⁹ Ez a kézirat megjegyzés nem szerepel a PIM Jókai gyűjteményi katalógusának II. kötetében sem: „Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”, Bp., 2004.

²⁰ *Vegyes művei*, III, Pest, 1863, 293–294.

²¹ PETŐFI Sándor *Összes művei* (PSÖM), VII, *Levelezése*, Bp., Akadémiai, 1964, 109.

²² RATZKY Rita, *Petőfi autográf egy magángyűjteményben = Mezei Márta 75. születésnapjára*, szerk. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Balassi Kiadó, 2004, 55–56.

154. 4 Stock, hintere Stiege.”²³ Eddig kézirat hiányában a címzést nem ismertük. A levél szövege:

Pest, novemb. 17. 1847.

My dear Sámuel!

Ma kaptam leveledet. Sietek válaszolni. Én fél esztendő óta úgy szólván nem is voltam itt. Innen hosszú hallgatásom. Holnap lesz két hete, hogy megérkeztem Erdélyből... feleségemmel. Ma tíz hete, hogy megházasodtam. Biz úgy, öcsém. Hosszu volna boldogságomat leírni, s az írás után sem képzelnéd, míg feleségemet személyesen nem ismered. Siess le; méltó, hogy megismerd. Attól tartok, hogy te soha sem házasodol meg, mert nagyon készülsz neki... ex tempore kell ezt tenni, hogy elsüljön. Lásd én soha sem készültem. Denique boldogságos vagyok. Verseim második kiadása most van nyomtatás alatt, ebből okvetlenül küldök egy példányt; az elsőből nem küldhettem, mert ingyen példányaimat elkapkodták tőlem. Leveleidet mindig szívesen veszem és várom erősen. Lakásom: dohány-utca, nro 373. Pingálj dühösen és szeresd veszettül téged szerető

Petőfi Sándor
bátyádat vagy öcsédet

A kötet. Az autentikus kiadás az első (vagy az első gyűjteményes), a szerző által látott, sajtó alá rendezett könyv, a többi már más közreműködő értelmezése. Milyen sorrendben szoktak következni a kötetekben a versek? A lehetséges, tudományos kronológia a kritikai kiadások sajátja, a többi szerkesztői értelmezés: többlet egyben. (Lehet műnemek-műfajok szerinti válogatást végezni, esetleg tematikus kötetet szerkeszteni stb.)

Petőfi nagyon fiatalon, már 18 éves korában megpróbálkozott kötetet kiadni, ez volt a *Lanc' versei*, melyet feltehetően Pozsonyban, Wigandnál szándékozott megjelentetni. Korábban a szakirodalomban vita alakult ki a könyv címével kapcsolatban. Neumann Károly, akinek 1841 őszén Pozsonyban odaajándékozta a kötetkét, és akitől a kézirat bekerült a Nemzeti Múzeum Könyvtárába, a mai Országos Széchényi Könyvtárba, *Lanc*nak olvasta a címet, és Ferenczi Zoltántól, az első alapos Petőfi-életrajz szerzőjétől Rexa Dezsőig a kutatók ezt próbálták megmagyarázni, sikertelenül. Az első akadémiai kritikai kiadásban Varjas Béla azt állítja, hogy az írás inkább *Lant*nak olvasható, ez legáltalább értelmes.²⁴ Magam Petőfi betűjét *c*-nek olvasom, azaz *Lanc' versei* számomra az elfogadott olvasat. A magam ötletéből annyit tudnék a kutatásokhoz hozzátenni, hogy az egyébként szlovák szó magyar jelentése *lánc*, és ez Petőfi újabb álnevének tekinthető.

²³ Orlay Petrich 1846 ősze óta Waldmüller híres festőiskoláját látogatta, és csak 1848 szeptemberében jött vissza Pestre.

²⁴ Lásd még H. TÖRŐ Györgyi, PSÖM VII; MEZŐSI Károly, „*Lanc*” vagy „*Lant*” versei, It, 1969; MARTINKÓ András, *Petőfi lantja vagy egyik költői álneve*, It, 1970. Lásd még PSÖM I, itt KISS József a *Lanc* mellett dönt. FEKETE Sándor a *Petőfi Sándor életrajzában* a *Lant*ot valószínűsíti: Bp., 1973, 180–181. Lásd még PSÖM III, itt KERÉNYI Ferenc jegyzeteiben szintén a *Lanc versei* címet használja.

A kötet címének jelentése tehát *Lánc' versei*.²⁵ Minden bizonnyal az önmagát a kilátástalan életlehetőségek miatt a katonaelet regulájának alávetett költő szabadságának elvesztésére céloz vele. 17 költemény található a gyűjteményben tartalomjegyzékkel együtt.

Húszéves korában megpróbálkozott egy újabb kötettel, az *Ibolyákkal*, amelyről kézirati vonatkozásban már volt szó. Kissé érzelmes kötet cím, de az életkor indokolja ezt.

A későbbi köteteknek már nem ad költői címet: *Versek 1842–1844*; *Versek 1844–1845*; *Petőfi Összes költeményei*. Petőfi szerelmi ciklusokat is megjelentet külön kötetben: *Szerelem Gyötrelme*, *Czipruslombok Etelke sírjáról*, *Szerelem Gyöngyei Bertának*; elkezdte összeírni a Júlia-verseket is, de ebből nem lett kötet, kéziratosa címe: *Az ősz utósó virágai Júliának*. Petőfi ciklusaiban számozza a költeményeket, nem ad alcímeket. Az *Összes költeményekben* azonban az első sorukat kapják címnek az egyes költemények.

A könyvtár. Vajon mire lehet következtetni egy író könyvtárának maradékából? Az alkotó fennmaradt könyvtára vagy annak töredéke adatokat szolgáltat tulajdonosa műveltségére, izlésbeli és filozófiai, valamint politikai tájékozódására vonatkozóan. A dedikáció feltárja a költő/író baráti és szakmai kapcsolatait, a különleges, mert kis példányszámú, betiltott, összeszedett kiadások tükrözik a mű kiadástörténetének alakulását.

Hogy az 1852-es betiltott, összeszedett Emich Gusztáv-féle kiadás néhány példánya megmaradt, az a kiadónak köszönhető. A PIM könyvtárában található darab Emiché volt, erről ex librise tanúskodik. Ebben a kiadásban benne van a Lévy József által megcsonkított-átalakított *Az apostol* is, ami még így is sok volt a cenzúrának.

Egy Petőfi által Bankós Károlynak dedikált *Összes költemények* két példányban is megvan a múzeum könyvtárának egy régebbi és egy vadonatúj (P 299), 2005-ös beszerzésből. Kérdés, hogy miért ajánlott két könyvet is ugyanannak a barátjának. Feltehetően mások által küldte őket, hiszen a megjelenés után közvetlenül nem járt Kunszentmiklóson, és biztos akart lenni abban, hogy ajándéka eljutott hozzá. Nemrégiben vásárolta meg a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtára Gyulai Pál könyvtárából azt a George Sand-kötetet, a *Mauprat*-t, melyet Arany János dedikált Petőfi Sándornak, gondoljuk, hogy már a házassága idején, esetleg akkor adhatta át, amikor a költői nászút után az ifjú pár meglátogatta őt Nagyszalontán.

Petőfi Sándor könyvei tulajdonosukkal együtt sokat vándoroltak egyik városból a másikba, egyik lakásból a másikba. Eközben elvesztek, elkallódtak, elajándékozta őket.

A költő 1848. május 24-én elárvereztette könyveinek egy részét,²⁶ és a befolyt pénzt a nemzeti hadsereg felállítására ajánlotta fel. Más értéke könyvön és a híres metszetgyűjteményen kívül nem volt. A számára legdrágább és legszükségesebb dolgokat áldozta fel. Úgy szerette és becsülte a könyvet, mint egy értelmiségi ember, aki munkaeszközének tekinti Gutenberg áldásos találmányának termékét, de úgy is, mint egy műgyűjtő,

²⁵ A PSÖM I. szerkesztői, Kiss József és Martinkó András szerint a *lanc* az akkori magyar nyelvben értelmessé jelentéssel bírt: 'sudár, magas'. De Fekete Sándor joggal kérdezi, mi köze e szónak Petőfihez, hiszen a cím rá vonatkozik.

²⁶ Lásd erről FEKETE Sándor, *Petőfi evangéliuma*, Bp., 1989, 139–140.

aki a könyv kiállítását, kötését, illusztrációit, anyagát is értéknek tartja. A felajánlás utáni részt sem tudhatta maga mellett, hiszen amikor 1849 nyarán családjával másod-unokatestvérének, Orlay Petrich Somának családjához utazott Mezőberénybe, minthogy Pesten már nem volt biztos a tartózkodás, könyvtárát, amely magában foglalta Pákh Albert könyveinek egy részét (aki betegségét gyógyította külföldön) és természetesen feleségének, Szendrey Júliának a könyveit is, lakásában hagyta. Barátja, Egressy Gábor egy időben ugyanabban a házban lakott (Marczibányi-ház), de arra nincs adatunk, hogy nála helyezett volna el könyveket. Néhány könyvet vihetett csak magával. A Pesten maradt könyvekről a foglalási jegyzőkönyvből lehet tudomásunk. Az 1849. február 16-i első foglalásról készült jegyzőkönyv (ekkor holmijaik még a szülőknél, a Zöldkert u. 481. számú lakásban vannak) a könyveket nem tartalmazza tételesen. Mezősi Károly feltételezi,²⁷ hogy a költő könyveit és kéziratait a család Debrecenbe menekülése előtt elrejtették. A második foglalási jegyzőkönyv már az utolsó lakásból, a Marczibányi-féle házból a lakbérhátralék és a bérlők „eltűnése” miatt a lakásból elvitt, a Boráros-házban beraktározott, majd innen az Állami Főügyészségre került könyvekről és papírokról készült 1850. február 16-i dátummal. Az ingóságok szállíthatása során elveszhetnek könyvek. A lista 146 tételt tartalmaz. A hivatal a könyvekkel csak a beszállításuk után két évvel kezd el foglalkozni, ekkor, 1852. január 26-án újabb lista készül. Ez már csak 105 tételt tartalmaz, kéziratokról nem tesz említést. Mezősi Károly hivatkozott tanulmánya a két lista összevetése alapján 26 elveszett művet sorol fel.²⁸ Eddigi tudásunk szerint 38 db könyv van meg közgyűjteményekben Petőfi Sándor könyvtárából.²⁹ Az egyik a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárának újabb beszerzése: *Magyar Sunád a vagy I. Béla nevetlen Íródeákja*, Debrecen, 1799, I. Band. A 122., utolsó lapon tintairásos autográf bejegyzés: „Petőfi Sándor”.³⁰ A másikat a PIM könyvtárában találtam, egy angol nyelvű Shelley-kötet Petőfi névbejegyzésével. A kötet egyébként az 1998-as *Az európai romantika költői* című kiállítás rendezése során került a kezembe. Az angol romantikus hatásával Petőfi költészetére a korábbi szakirodalomban találkozhatunk.³¹ A többi autográfval ellátott Petőfi-könyv a kéziratárban van, a Shelleynek is ott volna a helye.³²

A *Szülőimhez* című Petőfi-költeményben a 21 éves költő összefoglalja ajándékozási tervét nagyobb pénzhez való jutás esetén: szép ház, borral teli pince, szép kocsi, arany szegélyes imakönyv a felmenőknek, drága paripák István öccsének, magának meg dúsgazdag könyvtár.

²⁷ MEZŐSI Károly, *Petőfi lefoglalt könyvtára és irományai* = Uő, *Közelebb Petőfihez*, Bp., 1972, 430.

²⁸ *I. m.*, 446–447.

²⁹ Négy híján leírásukat lásd KALLA–RATZKY, *Beszélő tárgyak: A Petőfi család relikviái*, Bp., 1997–1998, 115–121.

³⁰ *Beszélő tárgyak*, szerk. KALLA Zsuzsa, RATZKY Rita, második, javított és bővített kiadás, Bp., PIM, 2006, 182.

³¹ HORVÁTH János *Petőfi* c. monográfiájának (1923) hatástörténeti függelékében a *Felhők* ciklussal és a *Tündéralom* c. elbeszélő költeménnyel kapcsolatban.

³² A harmadik újdonság a kéziratok dedikációnál már említett George Sand-kötet, a negyedik pedig egy Tieck-kötet, amit Petőfi Egressynek ajándékozott.

Kazinczyhoz hasonlóan, aki a *Pályám emlékezetében* leírja, bárhol járt vendégségben, hamarosan a házigazda könyvtárának átböngészésébe mélyült, Petőfi is szemrevételezte vendéglátóinak gyűjteményét. Az 1845-ös *Úti jegyzetekben* beszámol várgedei látogatásáról Kubinyi Rudolfnál: „Említésre méltó Kubinyi R. könyvtára, mely magában foglalja az angol, francia, német, olasz, spanyol irodalom remekeit s csaknem az egész magyar irodalmat. Csak aztán sok ilyen jóra való ember volna hazánkban, mint K. R.!”³³

A jegyzékeken kívül a kortársak visszaemlékezéseiből nyerhetünk képet a költő gyűjteményéről. Jókai többször is említést tesz róla: „Könyvtára egy volt a legszebbek közül, melyben Byron, Shakespeare, Béranger, Hugo, Heine, Lamartine, Schiller (Goethét nem állhatta), Shelley pazar kötéseik által kitűntek.”³⁴

Petőfi műveltségéről, alkotói szokásairól tehetünk megállapításokat megmaradt vagy legalább jegyzéken megőrződött könyvei alapján. A latin irodalom iránti rajongása közismert, kedvenc szerzői Horatius és Ovidius voltak. Nem mindennapos jelenség, még költő palánták esetében sem, hogy katonakorukban, őrségben vagy éjszaka gyertyafény-nél Horatiust olvasnak, ráadásul latinul. Orlay Petrich Soma, Petőfi ifjú éveinek hűségese emlékezésírója megemlíti, hogy a költő Horatius-kötete mindig ugyanott, ahol sokat nyitották ki, az *Ad Dellium...* című kedvenc költeményénél nyílt ki. Ezeknek a könyveknek legfőbb értéke az ajánlás. Ebben olvashatjuk az első lapon: „Sass Istóknak legrégibb barátjának Petőfi Sándor.” Az utolsón pedig, amely az ajándékozás dátumát is rögzíti: „1849-ben – a téli hadjáratból visszatértek, saját maga s neje arczképivel együtt adá – emlékül s szüleinél tett orvosi fáradozásai viszonzásaképen.”³⁵ Sass István a Vasárnapi Újságban 1883-ban közölt folytatásos emlékezéseiben is kitér az említett olvasásélményre: „Horatius nélkül ritkán volt, vagy ha nélkülözte is, az *'aequam memento rebus in arduis servare mentem'*-féle kedves költeményének elszavalása mindig nyújtott neki annyi vigaszt és erőt, hogy magát föntarthatá.”³⁶ Hadd idézzem legalább az első versszakát: „Lelked nyugalmát óvd kutya-sorsban is, / s ha jobbra ébredsz, el ne merülj a túl / heves gyönyörbe szertelen, hisz – / Delliusom – elenyészél ügyis.”³⁷

A latin irodalmat még két kötet képviseli, Lucanus *Pharsaliája*, amely a szerző egyetlen ránk maradt műve, a Róma bukását jelző pharsaliai csata története, ifj. Cato halálával, ő az eszményi hős a műben. És egy Sallustius-munka. Mindkét szerző azt az olvasmányélményt nyújtotta a költőnek, aminek a szövevénye Petőfi közéleti lírájában a köztársasági beszédmód.³⁸ Azaz annak a történeti hagyománynak a nyelvi artikulációja, amely Róma bukását a köztársasági erkölcsi hagyományok végzetes megromlásának tulajdonítja.

³³ PSÖM V, szerk. V. NYILASY Vilma, KISS József, Bp., 1956, 30–31.

³⁴ JÓKAI Mór, *Egy magyar költő életéből = Uő, Életemből*, Bp., 1898, 64.

³⁵ A Sass Istvánnak ajándékozott Quinti HORATHI Flacci *Opera omnia*, Parisiis, 1828: OSZK Kézirattára, Fond VII/228/27.

³⁶ SASS István, *Petőfi katonáskodása Sopronban*, Vasárnapi Újság, 1883. febr. 10.

³⁷ HORATIUS *Összes versei*, Bp., 1961, GÖRGEY Gábor fordítása.

³⁸ TAKÁTS József, *Magyar politikai beszédmódok a XIX. század elején = Ünnepi tanulmánykötet a hetven éves Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Szeged, 1999, 222–249.

Petőfi Béranger iránti szeretete már sok fejtörést okozott az irodalomtörténészeknek, tudniillik az, hogy egy ilyen kiváló költő hogyan szerethetett egy erősen közepes képességű pályatársat. (A kérdés felvethető id. Dumas-val és Dickensszel kapcsolatban is.) Minden munkái természetesen megvoltak a polcán sötétviola félbőr-kötésben, a II. kötet elejére be van írva, hogy „Petőfi Zsoltté”, aki alighanem az önmagát egy jobban tetsző névre keresztelő Petőfi Zoltán, szintén ő lehetett, aki még gyermekkorában az I. és II. kötet első lapját összevagdosta. Talán franciául kellett belőle tanulnia, és ez nem volt ínyére. Visszatérve Petőfi Béranger iránti rajongásához: nem csak a legnagyobbaktól lehet tanulni. Nem ízlésének botlásáról van tehát szó, az irodalom feladatáról alkotott elképzeléseinek (közéletiség, népszerűség, közvetlenség) jobban megfeleltek kedvencei, és emberi szimpátiája is az övéké, ez utóbbi fontos szereppel bír a huszoneves költő értékítéleteiben. „Ez a legszebb küldetés a földön: másokat földeríteni.” „Nem bámultatni, hanem szeretettni, szeretettni!”³⁹ – írja Dickensszel, illetve Dumas-val kapcsolatban. Bármennyire szuverén gondolkodású volt is, nem lehetett mentes a kortársi vélemények hatásától. Béranger-t a francia pályatársak is zseniális költőnek tartották. Sok a hasonlóság életük és pályájuk alakulásában. A francia költő sem fejezte be iskoláit, de autodidaktaként korának művelt literátora volt. Megteremtette a francia lírában a városi folklór, a chanson műfaját, amely Petőfire is hatással volt. Szabadságszeretete, republikanizmus, áldozatai nézeteiért közismertek. A másik Béranger-kötetét, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára őriz, 1844-es kiadás, Arany Jánosnak ajándékozta. A könyv igazi vándorutat járt be, Arany János Tompa Mihálynak adta, az Lévay Józsefnek, ő pedig Szász Károlynak. Tőle került a Kisfaludy Társaság tulajdonába.

A francia nyelvű könyvek között van néhány, amelyet az Állami Főügyészség mint „veszélyeseket” először nem akart visszaadni az özvegynek, illetve hát Horvát Árpádnának: a Saint-Justöt,⁴⁰ az Esquirosot,⁴¹ *A legszebb beszédek gyűjteményét*⁴² a francia forradalom idejéből, *A három februári nap történetét* Montépintől,⁴³ *Az Ideiglenes Kormány történetét anekdotákban*, ugyancsak Montépintől.⁴⁴ Végül azonban ezeket is visszszakapta.⁴⁵ Ezeket a könyveket nem ismertetem, mert részletesen megtette azt Fekete Sándor *Petőfi evangéliuma* című könyvében.⁴⁶ A felvilágosodás-kori szerzőkből Voltaire-nek az *Oroszország története Nagy Péter idején* című munkája van meg.

Talán a sors keze is benne van abban, hogy a Petőfi által legjobban tisztelt és szeretett szerzőktől, Ovidiust és Heinét, illetve a legkorábban fordított egyéb német szerzőket leszámítva, maradt példány, vagy Szendrey Júliáé, hiszen az Állami Főügyészség minden megmaradt könyvet neki adott vissza, amelyek átvételét a második foglalási listán,

³⁹ *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*, XVIII. levél, PSÖM V, 74.

⁴⁰ Antoine SAINT-JUST, *Esprit de la Révolution et de la Constitution de France*, Paris, 1791.

⁴¹ Alphonse ESQUIROS, *Histoire des Montagnards*, Paris, 1847, I–II.

⁴² *Choix des Plus Beaux Discours du temps de la Révolution française*, I, Stuttgart, 1844.

⁴³ Xavier de MONTÉPIN, *Les Trois Journées de Février*, Paris, 1848.

⁴⁴ Xavier de MONTÉPIN, *Le Gouvernement Provisoire: Histoire Anecdotique et Plotique*, Paris, 1848.

⁴⁵ Lásd MEZŐSI, *i. m.*, 444.

⁴⁶ FEKETE, *i. m.*, 141–170.

amely már csak 105 tételt tartalmazott, aláírásával igazolta. Az időközben meggyógyult Pákh Albert is szeretett volna visszakapni a könyveiből, de a hivatal Júlia javára döntött. Valószínűleg Petőfi Zoltán is elajándékozott néhány könyvet, ahogy azt sajnos apja személyes tárgyaival is tette, amint arról a relikvia-katalógus anyagának gyűjtésekor szerzőtársammal meggyőződhattünk. Van tehát a könyvtár maradékában Shakespeare összes, angolul természetesen, bár a korábbi évek olvasmányélményeit talán még német fordításból szerezte, és esetleg Shakespeare-fordításainál is használta a német szöveget. 1843-ban angol szerzőt még biztosan németből fordított.⁴⁷ Közismertek a III. Richard királyról írott színbírálatának alábbi sorai: „Shakspeare! Változzék e név hegyé s magasabb lesz a Hymalájánál, változzék e név tengerré, s mélyebb és szélesebb lesz az atlanti óceánnál, változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a napnál. Talán a természet kamatra adott valami nagy szellemet még a hajdankorban s a kamatot esztendőnként a tőkéhez csatolta, s miután ez évezredek multával már megszámlálhatatlan összeggé gyarapodott, terhe alatt leszakadt az ég, s e roppant szellemkincs Angliának Stratford nevű városában esett le egy gyapjúkereskedő silány viskójába, épen mikor e jámbor atyafinak Vilmos nevű fia született, ki első lélekzetével beszíta, mi az égből rá omlott. Több efféle lehetne mondani, mi tán nevetséges nagyításnak tetszik, pedig koránt sem az. Shakspeare egy maga fele a teremtésnek. Ő előtte tökéletlen volt a világ, s az isten, midőn őt alkotá, így szóla: netek emberek, ha eddig kételkedtetek, ez után ne kételkedjetek létezésemben és nagyságomban! Mind előtte, mind utána sem madár sem emberi elme annyira nem röpült mint Shakspeare. Megrabolta a természet minden szépségét; mi csak szedegetjük, böngészgetjük, mit ott hagyni épen kedve telt, vagy a mit elhozni méltónak sem tartott. Nincs az az indulat, nincs az a szenvedély, az a jellem, mellynek mását nem adta, s oly festékekkel, melly semmi idő multával sem veszi el színét, még csak meg sem halványodik: neki jutott örökül azon ecset, mellyel a világszellem a tarka földet, a fényes csillagokat és a kék eget festette, mik olyanok lesznek évezredek mulva, a millyenek voltak évezredek előtt.”⁴⁸

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában, ahol Petőfi- és Szendrey Júlia-kéziratokat is őriznek, található egy kis nyolcadrét alakú papír,⁴⁹ amelyen Petőfi kézírásával azok a Shakespeare-művek vannak, amelyeket készültek Vörösmartyval és Aranyval lefordítani. 1848. február 10-én azt írja Petőfi Arany Jánosnak. „Shakspeare-t erősen fordítjuk Vörösmartyval, én e hónapban bevégezem Coriolanust, már a negyedik felvonás vége felé járok. Vörösmarty Lear-ez. Én Coriolanuson kívül még okvetlenül lefordítom Romeót, Othellót, III. Richardot, Athenei Timont, Cymbelinet s talán IV. Henriket és a Téli regét, Vörösmarty Learen kívül Machbetet, Violát, a Nyáréji álmot s még nem tudom mit.”⁵⁰ Sajnos Petőfinek már csak a *Rómeó és Júlia* elkezdésére maradt életideje.

⁴⁷ Lásd George Payne Rainsford James *Forest Days: a Romance of Old Times* című történelmi regényét, amely *Robin Hood* címmel jelent meg Nagy Ignác Külföldi Regénytárában, PSÖM VI, kiad. V. NYILASSY Vilma, KISS József, Bp., 1956, 464.

⁴⁸ PSÖM VI, 40–41.

⁴⁹ Fond VII, 73. sz.

⁵⁰ PSÖM VII, 130.

Az angol irodalom szeretetét, ismeretét más könyvek is mutatják. Byron két kiadásban is megvan, az ötkötetes 1842-es, lipcsei kiadású összes kötetlen példánya, de csak az a kötet van felvágva, amely a *Manfred* és a *Cain* című drámát tartalmazza. És van egy díszkiadású Byronja egy kötetben 1837-ből a költő saját névbejegyzésével.

Aztán megtalálhatóak a könyvei között Burns költői művei, akivel többek közt a nemzeti folklór magas szintű ismerete és a saját művekbe való természetes szublimálása kötötte össze. Van 1844-es, londoni kiadású Osszián-kötete, sőt fordított egy kis részletet belőle. Gyulai Pál szerint nem publikálásra szánta, hanem a felesége számára készítette, aki nem tudott angolul.⁵¹ Az első jegyzetelt, Havas Adolf által készített kiadás szerint a fordítás kezdetleges angoltudásra vall, de ugyanakkor a fordítói készséget is mutatja. Ritmikus prózába teszi át a szöveget. Az ír Thomas Moore-t Vörösmarty és Arany János mellett ő is fordította, 1847 novemberében az *Oh, ne bántsd a költőt...* című költeményt, 1848 januárjában pedig a *Ne feledd a tért...* címűt, amelyet a másik kettő is átültetett. Bizonyára a népköltészet levegője az ír dalokból is átsugárzott, a szabadságvágy ugyan-csak.

Érdekes, hogy a német irodalomból semmi nem maradt meg a könyvtárából Börne *Párizsi levelekjén* kívül, pedig ez az a nyelv, amelyet a latin mellett először tanult, és amelyből először kezdett fordítani: Heinét, Claudiust, Schillert, Matthissont. Szótárai azonban mutatják, hogy a német közvetítő nyelvül is szolgált számára más fordításaihoz: francia–német, német–francia, latin–német, német–latin, angol–német szótár és gyakorlati angol nyelvkönyv. Lehetséges, hogy a német nyelvű könyveket együtt Szendrey Júlia vagy az ő halála után Petőfi Zoltán odaajándékozta valakinek.

A magyar nyelvű szépirodalom a gyűjtemény maradékában kevéssé van képviselve. Elképzelhető, illetve a két foglalási lista különbségeiből megállapítható, hogy az ügyészségen leginkább magyar szépirodalmi munkák tűntek el. Sass István szakmunkáján és Arany János tréfás ajándékán kívül (Sebestyén Gábor: *Tuba. Az égő és oktató szerelem*, Buda, 1819) csak Katona József *Bánk bánja* van meg és három ponyva.

Ez utóbbiakból Vörös Mihály elbeszélő költeménye, *A bajnokok Vég-Gyula várában* 1807-ben jelent meg. A történet Toronyi Tamás gyulai vitéz törökök elleni harcát, Gyula várának 1566-os ostromát beszéli el. Hozzáteve egy másik ponyva *Toronyi Gábor halála és Tamás első viadalma*. A mű két példányban is megvan a PIM kéziratárában.⁵² Miért lehet fontos ez a mű? Az írói remekműveknek gyakorta egy gyarló módon feldolgozott, ámde izgalmas, jó történet a forrása. A Toronyi Tamás-sztori Arany János *Toldijára* is hatással volt, amint azt Komlowszki Tibor két cikkében is megírta.⁵³ És hatással volt a *János vitézre* is, különösen a harci jelenetek leírásánál, a legfeltűnőbb azonosság az ellenfél egy kardvágással való kettémetszése, minek folytán jobbra-balra hullanak le a harcok maradványai a lóról. Az adat nem szerepel a legújabb kritikai kiadás jegyzetanyagában. Mindannyian tudjuk az Ilosvai Selymes Péter-feldolgozás és a *Toldi* kapcsos-

⁵¹ PSÖM VI, 482.

⁵² Ezúton is köszönöm Varga Katalin főosztályvezető (PIM) információit Petőfi könyvtárának maradékáról.

⁵³ *Arany Toldija és egy népies hősnének*, ItK, 1964, 585–596; *Toldi és a gyulai vitézek*, Irodalomismeret, 1992/1, 13–20.

latát. De van egy Toldi-ponyva a Petőfi-könyvtár maradékában is: *A híres nevezetes Toldi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história*, 1844. A harmadik történet, amit a költő érdemesnek tartott megvásárolni, a *Vitéz Kádár Istvánnak históriája...*, Szeged, 1842.

A Petőfi házaspár tulajdonában volt könyveket azóta is folyamatosan találunk antikváriumokban és magángyűjtőknél. Nagyon érdekes, Püske Anikó könyvtáros hívta fel a figyelmemet rá, hogy van a birtokunkban egy német nyelvű Shakespeare összes hat kötetben, benne a tulajdonos neve: Petőfi Sándorné, az autográf azonban szerintem Petőfié, ő adhatta ajándékba a feleségének, aki angolul nem olvasott, franciául és németül azonban igen.

Az illusztráció. A helység kalapácsa első kiadásának (Pest, Geibel Károly, 1844) első és hátsó borítóján Grimm Vince litográfus és könyvnyomdász illusztrációi láthatók. A szakmában Orlay Petrich visszaemlékezése nyomán az a nézet terjedt el, hogy a költő maga rajzolta ezeket. Nem igaz ez, hiszen a hátsó illusztráció alatt megnevezik Grimm Vincét. Barátja elfogultan ugyan azt állítja, hogy nagyon jó rajzkészsége volt Petőfinek, de úgy vélem, mégsem állt olyan szinten, hogy ilyen illusztrációkat tudott volna készíteni, azt hiszem, hogy ezt a fennmaradt kétségtelen Petőfi-rajzok is bizonyítják (Petőfi Zoltánról, Arany Jánosról stb.). A rajzok nem kronológiai sorrendben állnak. Az első borítón, azaz a címlapon már a kocsmai verekedés látható, illetve az az epizód, amikor Márta asszony, a kántor felesége a hajánál fogva elcipeli férjét a tett színhelyéről, a hátsón pedig az a szcena, amikor a kántor szerelmet vall szemérmes Erzsóknak.

Orlay Petrich Soma nemcsak számos portrét készített Petőfiről, hanem illusztrációkat is a költő műveihez. Az első ismertebb a *János vitéz* kiadásának címlapja, a lovas figurájának vázlata, amely, amint arra Keserű Katalin felhívta a figyelmet kiváló monográfiájában, megtalálható Orlay Petrich vázlatkönyvében, amit a Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Tárában őriznek. A vázlaton a borítóhoz képest fordított nézetben helyezkedik el a lovas. Korábban az illusztrációt általában Petőfi rajzának tartották, minthogy neki is van egy lovas huszárt ábrázoló rajza a Sárkány Jánoshoz írott levelében.⁵⁴

A *János vitéz* illusztrálásával könnyebb dolga volt a művészeknek, mint a *Bolond Istókéval*, amely egy szószátyár (Vörösmarty vicces szóhasználatával élve: szószatyor) figurát közvetít. A *János vitéz*ben, ahogyan néhány más epikai művében Petőfinek a történetmondás állóképek (a biedermeier poétikája szerint: életképek) egymás után helyezéséből és az azokból kibontott jelenetek összefűzéséből áll. Az életkép tartalmazza a tárgyi környezetet, de nem a jellegzetes tárgyak kiugratásával hat, hanem a harmonikus összképpel. Az I. fejezet első jelenetét illusztráló patakparti kép (szövege) lényegében egy tájkép két alakkal, a női figura a vízben áll és mos, a férfi, a juhászember a fűben fekszik, tekintete a lányra irányul, a kép harmóniát mutat, a szereplők érezhetően összetartoznak. Ezúttal a leányalak külső jellemzését sem takarítja meg az egyébként a leírá-

⁵⁴ Lásd PSÖM VII, 8b. melléklet.

sokhoz kissé türelmetlen költő. Ugyancsak jó példa a IV. fejezet indítása, amelyben „Jancsi Juliskáék kertje alatt vala”: szinte előrajzolja a szöveg az illusztrációt.

A *János vitéz* több sorozat illusztrációja közül véleményem szerint a Lotz Károlyéi a legszebbek, sajnos Székely Bertalan csak elkezdte a munkát, és csak egy-két darabbal készült el, vagy inkább csak egy-két darabba fogott bele. Lotz mint nagy művész elkerüli a realista vagy később a szecesszió néhány művésze által is közel engedett giccs csábítását, a melegséget, az intimítást ragadja meg, ezt a barna színű toll, a szépia mint lehetőséget rejti magában.⁵⁵

Jaschik Álmos 1920 körül készült illusztrációi közül, amelyek a mű francia és olasz kiadásához készültek, három gyönyörű darab van meg a PIM Művészeti Tárában. A szecesszió jól elbírt a nagyon élénk színeket is, kiválóan illenek egyébként a neolatin nyelveken megszólaló szöveg csacsogásához.

Róna Emy *János vitéz*-illusztrációi a népszerűség irányába mennek.⁵⁶ Ez mind benne van Petőfiben: a kommersz, a giccs lehetősége, de finom érzékkel elkerüli, a jó művészek ezt mindig érzik.

Orlay Petrich tizenkét darabos ceruzarajz-sorozata a *Bolond Istók* című elbeszélő költeményhez harminc évvel Petőfi halála után készült.⁵⁷ Nyilvánvaló, hogy a század utolsó harmadának Petőfi-recepciója a naivitást, a meseszerűséget hangsúlyozta az 1847-es művel kapcsolatban. Orlay Petrich értelmezése is erre hajlik, a költői mű iróniája nem jön át a rajzokon. Az illusztrátor feladata ez esetben nagyon nehéz, mert a szóban forgó irodalmi műben az uralkodó kifejezési forma a monológ, nem pedig a leírás. Noha a kezdő kép: a közeledő vihar megjelenítése erre alkalmat adna, de ami a szerzőt érdekli, az a vándorfilozófus perlekedése a közeledő zivatarral, tehát a dikció, nem a piktúra. Petőfi elbeszélő költeménye részben önéletrajz is természetesen, nem tudhatjuk, hogy erre Orlay Petrich gondolt-e. De mint a költő életének, különösen diákkorában jó ismerője, sokszor társa, tudta, és nem csak a versekből, hogy Petőfi diák- és legény kora folyamatos vándorlással, országjárással telt. Többnyire nem volt pénze szekérfogadásra, postakocsira, és így gyalog vágott neki úti céljainak. Ugyanakkor a vándorlás, ami például a vándorszínészlétnek is velejárója, életforma, az állandó munkához, lakhelyhez való kötöttség nélkülsége is, az ország, a tájak és emberek megismerése, élmények, témák begyűjtése is egyben. Bolond Istók amolyan vándorfilozófus, akinek fiatal kora ellenére már tekintélyes életbölcselet megszerzésére volt módja. Orlay Petrich ábrázolásában is egy olyan úti ruhát, átalvetős táskát, botot viselő fiatalembert látunk, aki állja a vihart, mert láthatólag hozzászokott, sokszor volt része már benne. Ez az egyetlen szabadtéri „jelenete” a műnek, illetve a műveknek. A falu, az emberi közösség, amit otthagyt hősünk, már csak távolról kivehető. Megtalálja a hangot azonban az elhagyatottnak lát-szó tanyát őrző kutyával, hiszen rá van kényszerülve, hogy idegen tanyákon próbálkozzék szálláskereséssel. Nem véletlen, hogy a jobb napokat látott, de mégis egyszerű udvarházat választja. Orlay Petrich láthatólag kiváló jelenetábrázoló, a maga eszközeivel

⁵⁵ PIM, Művészeti Tár, ltsz. 139–152/1957.

⁵⁶ PIM, Művészeti Tár, ltsz. 60.863–60.887.

⁵⁷ PIM, Művészeti Tár, ltsz. 59.821, 1–12.

mesterien közvetíti a betolakodót éles nyelvvel kitessékelő gazdasszony és az éjszakai szállást remélő vándorlegény közötti heves párbeszédet. A rajzok realista pontossággal adják vissza a mindkét művész számára jól ismert helyszíneket. A váratlan látogató a konyhába nyit be, ahol a liszteszsákok, a fadézsza társaságában a kemencére támaszkodva perlekedik a türelmes legénnyel az öregasszony, aki egyébként Orlay Petrich ábrázolásában nem is olyan banya, mint a Petőfi-szövegben. A képzőművészeti megformálás idealizáltabb, szentimentálisabb, kissé teatrális a szöveghez képest. Tükrözi azonban az érzelmek változását. A gazdasszony harcias, ellenséges gesztusai megenyhülnek, majd a lefordított dézsán ülve, kezét az ölében nyugtatva hallgatja a kemencesuton elhelyezkedő, sokat beszélő, magyarázó Istókot. Az alakok mozdulatai némiképpen eltúlzottak, szélesek (például a búcsút intő öregúr vagy a templomból kilépő ifjú párt megáldó öreg széles kézjárása). Fontos a figurák tekintete, rendszerint egy pontra fókuszálódik (az élete keserű történetét mesélő öregre vagy az utolsó illusztráción a játékért nyúló kisebbik gyerekre). Az arckifejezések azonban egysíkúnak mondhatók, inkább a mozgás fejezi ki az érzelmeket, semmint a mimika. A helyszínek rajza kidolgozott, láthatóan elvszerűen halványabb tónusú a szereplő személyeknél. A képek jól megszerkesztettek: a hősök vagy a rajz közepére vannak csoportosítva, vagy ha valamelyik irányban el vannak tolvá, akkor egy-egy epizód szereplővel, esetleg tárggyal a művész kiegyensúlyozza az architektúrát.

Petőfi személyes tárgyai és a művekben megjelenő tárgyi kultúra. Petőfi tárgyairól a teljes fennmaradt PIM-es, valamint más budapesti, vidéki, határon túli közgyűjteményben és magángyűjteményekben lévő anyagot feldolgozva, a már hivatkozott *Beszélő tárgyak: A Petőfi család relikviái* című kötetben Kalla Zsuzsa társszerzőmmel levontunk néhány következtetést. Még az utóbbi években is kerültek elő relikviák. A Petőfi család kiskunfélegyházi időszakából őrződött meg egy mázas fajansz tál, amelyből a kis Sándor gyermekkorában aludttejet evett. A vendégül látó Varga család leszármazottai tulajdonában maradt meg az edény. Kék-fehér-aransárga szélű, belül zöld sávós mintázatú edény, közepén az 1757-es évszámmal, bizonyára akkor készítették. Már a könyv korrektúráját készítettük, amikor egy magángyűjtőnél felbukkant Szendrey Júlia asztali csengője. Zöld színű, mázas porcelán tárgy egy kalapos lovag ábrázolásával, a kép alatt a név: Szendrey J. Néhai Vasberényi Géza, dunavecsei gyűjtő tulajdonában volt. Van egy mezőberényi szék és ugyanonnan egy fotel, amelyet a Kutzián család, Petőfi mezőberényi szállásadójának leszármazottja ajándékozott a múzeumnak. Csak a fényképe van nálunk annak az ostffyasszonyfai fotelnek, amelyen 1839-ben Petőfi a Sajnovics család udvarházában ült, a tulajdonos ragaszkodik a tárggyhoz, ma Csopakon található. A régi és az újabb relikviák fotói láthatóak a 2006 végén a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában másodszorra megjelent katalógusban.

Petőfi életének korábbi szinterei a mezővárosi paraszt-polgár kultúra szerint voltak berendezve, ez a tárgyi világ jelenik meg költészete korábbi szakaszában, de főképpen például az 1847-es elbeszélésében, *A nagyapában*. A leírásokban mind a lírában, mind a prózában meglehetősen fukar szerző ebben a munkájában az olvasó tudomására hozza,

mennyire apró részleteiben ismeri ő ezt a világot. Két részt emelek ki a mondottak bizonyítására, az első a paraszt család esti időtöltését bevezető rész:

„Vacsora után Péter gazda levette a bibliát a mestergerendáról, a pápaszemet kivette tokjából, orrára tűzte, és olvasott nagy ájtatossággal, két könyökére támaszkodva.

Katica bábuzott a padkán Erzsivel. Peti meg szántott a földön a kukoricacsővel. Panni kiment mosogatni a konyhába, Ferkó pedig az istállóba, a lovak és ökrök alját megvetni és itatni.

Miután a két cseléd elvégezte dolgát ott kinn, bejöttek rendes esteli foglalkozásukra, tudniillik kukoricamorzsolni. Egyik is, másik is elővette zsámolyszékét, melynek végére késpilinga volt ütve, s ezen morzsolgattak, szintúgy ropogott. Az ember azt gondolhatta, hogy vetélkednek valami nagy jutalomért, úgy folyt kezök alatt a munka. Hanem azért mégsem voltak ám annyira belemerülve, hogy egymásra ne pillantgattak volna, isten ments!”

A másik jelenet, ami talán még az előzőnél is finomabban tárja elénk a szereplők környezetét, ezúttal a tanyasi világot, a gányó tanyán játszódik: „Bementem Julcsával az istállóba, ahol a tűz égett. Valami hat-hét ember volt benn; a vén gányó, annak két fia, egy leánya, s két vagy három betyárember. A gányó kisebbik fia rakta a tüzet az istálló közepén, s éppen akkor vetett rá egy jó marok szalmát, amint beléptünk; egy pillanatra sötét lett, aztán hirtelen lobbot vetett a szalma, s megvilágította az egész istállót. Láttuk a tűz körül letelepedve az embereket, fönns a füstös gerendákat, melyekről kaszák, gereblyék, szénavágók és vonyigók lógtak. Középtűt a fal mellett állt a szekrény, azon a csobolyó, s benne a nádszál, mellyel ittak belőle. Jobb felől két pej ló ropogtatta a jászolnál a takarmányt; bal felől egypár tehén kóródzott fekvé, mellettök egy nagy fehér komondor guggolt, mely elugatta magát, amint beléptünk.”

Családos emberként, pesti értelmiségi lakosként párjával, Szendrey Júliával a biedermeier városi polgár ízlése szerint rendezkedtek be. Petőfi öltözéke is 1845-től már eszerint alakult, atillát, fehér selyeminget viselt, korábban arany rojtos fekete nyakkendővel, később az inggallért kihajtva. Aki úgy gondolja, hogy a szerző személyének és a mű ízlésvilágának semmi köze egymáshoz, az tanulmányozva a kettőt együtt, rájöhét arra, hogy a versek is tükrözik ezt az ízlésváltást: a népiességtől, a münépdalok világától a romantikáig és a biedermeier apró örömeiket tükrözö kisvilágáig.

A saját mű szavalása, előadása mint értelmezés. Különbözik-e a szerző által mondott-olvasott szöveg a más, előadóművész által mondott-olvasott szövegtől? Lehet-e, hogy a szerző „rosszul” mondja versét? Az olvasó belső beszéde mint értelmezés szóba jöhét-e?

A Petőfi Irodalmi Múzeum negyven éve létező speciális gyűjteménye a Hang- és Videótár. Költöktől való versmondásokat, prózai művek felolvasását, velük készült interjúkat archivál. Petőfi korában fonográf, magnetofon még nem lévén, nincs szó arról, hogy tudnánk, hogyan mondta saját költeményeit. A visszaemlékezésekre hagyatkozhatunk csupán. Jókai írja: „Petőfinek arca és alakja nem volt az, amit daliásnak nevezünk; arckifejezése komor, rideg volt, termete szükvállú, járása nagylépésű, mint a távgyaloglóké; hangja tompa, de mikor az ihlet lángja átmelegítette, ez a mozdulatlan arc ragyo-

gott, ezek a csapott vállak földgömbemelő Atlasz vállaivá nőttek, s midőn lelkesítő költeményeit szavalta, hangja az indulatoknak minden változatait zengte, sírta, mennydörögte.”⁵⁸ Jókai számtalanszor megörökítette fiatalkori barátja alakját, késői emlékezései nem mentesek a kultikus felhangoktól sem.

Petőfi 1844 telének végén egy kötet verssel a sovány poggyászában Debrecenből Egeren át Pestre tartott. Az őt nagy szeretettel fogadó egri kispapok körében több alkalommal is mondta verseit. Ezt Zalár József, egykori egri kispap emlékező cikkeiből tudjuk. A szeminárium ebédlőjében „egyszer csak fölugrik ülőhelyéből, s elragadó hűséggel kezdi szavalni, hogy *Hányadik már a pohár? sat. (Egri hangok)* [...] Ebéd után költeményeit olvasá föl, melyek még meg nem jelentek volt; majd ismét szavalásba fogott, s a *Honfidalt s Végszó ***-hoz* címűt sok érzéssel mondá el.”⁵⁹

A költő 1845 tavaszán barátai hívására a felföldre ment, ahol számos kisvárost, főként amelyben líceum működött, és falvat, ahol volt iskolatársai, barátai laktak, meglátogatott. Ez utazása során is számos alkalommal mondta el saját verseit.

Teleki Sándor gróf, a költő arisztokrata barátja visszaemlékezéseiben megírja az *Erdélyben* című költemény, amely Petőfi egyik koltói tartózkodása alkalmával született, keletkezési körülményeit.

„Ebéd alatt more patrio folytak a pohárköszöntések, hallók a szép szót; én felálltam ülőhelyemről és Petőfihez mentem, ki az asztal legvégén ült és mondám:

– Druszám, tégy ki magadért és értem, én nem tudok a szóhoz, mondjad te helyettem is.

– Jól van próbálok egyet! – azzal könyökére támasztá fejét, nem evett s gondolkodott.

Mikor a csemegéhez értünk, felállt, szemei ragyogtak, homlokát összeráncosítá, s ihlettel, érces, csengő hangon rákezdé:

Barangol és zúg, zúg az őszi szél.

Csörögnek a fák száraz lombjai...

Itt megállt, s csillogó szemével végig nézett rajtunk. Magnetizálva valánk, s elragadtatva bámultuk e lángész rögtönzését...”⁶⁰

Itt most tekintsünk el attól a kicsiségtől, hogy az életmű egyik legkiválóbb versét valószínűtlen, hogy fűzfapoéta módjára rögtönözte volna, és figyeljünk a saját versét előadó költőre. Az biztosra vehető ebből és más erre rímelő emlékezésből, hogy hatásosan tudta előadni a költeményeit, különösen, ha ilyen fontos alkalom volt rá, mint az erdélyi ellenzéki társaság baráti összejövedele Koltón. Ilyenkor „tompá” hangja zengővé vált.

Egy Petőfi-vers színész által elmondott formájának tanulságai. A Magyar Rádió Rt. kiváló művészek interpretálásában megjelentette Petőfi összes versét. Tanulmányomhoz a *Rózsavölgyi halálára* című költeményt választottam Kern András előadásában.

⁵⁸ JÓKAI, *Életemből*, I, 12.

⁵⁹ Szépirodalmi Közöny, 1858. május 30.

⁶⁰ Egyetértés, 1880. jan. 7.

Petőfinek ez az 1848. január eleji költeménye akár saját korábbi költői korszaka vállalásának, felelevenítésének is tekinthető. A költő az őszinte elismerés hangját üti meg a verbunkos nagy magyar képviselőjének elsiratásakor. Rózsavölgyi élete és pályája az akkori Magyarország számos városához kapcsolódott. Petőfi korábbi magyarságképének más művészeti ágbeli prezentációját látja az elhunyt muzsikusi tevékenységében, vagy még inkább azt, amit a költő első (népies) költői korszakába látott bele a közönség és az irodalmi élet szervezői: szerkesztők, kritikusok. A tónus baráti, amit az előadó mértéktartóan üt meg. A játékos versszöveg lehetővé tenné a harsányabb előadást, de az alkalom, amelyre a költő írta a verset, és a komolyság, amellyel Rózsavölgyi Márk teljesítményét értékeli, nem. A versritmus: az utolsó előtti sor felének visszacsapása szinte tánclelés variációt idéz. Például: „Hadd busúljunk legalább a nótádon, / Hadd busúljunk nótádon!” A „sírva vigad a magyar” szituációját mint nemzetkarakterit vonást tartotta szem előtt a mester bús (tánc)zenéjének megalkotásakor, tehát a közönség várakozásának jó érzékkel való kielégítése a hallgatóság lelkesedését okozta zenéje hallgatásakor, főképpen a 19. század első évtizedeiben. Az 1848-ra már meghaladott nemzetostorozó gesztushoz tér vissza a csak a jelenre figyelő magyarság megítélésében. A zene az, mégpedig Rózsavölgyi verbunkosa, ami visszaidézi a gyötrelmes történelmi veszteségeinket, és ami erőt ad feltámadásunkhoz. A keretes szerkezet végén „kiimádkozza” a sírjából a halott muzsikust, hogy rámutasson életpályája vagyoni szerzeményeire: a hegedűre és a koldusbotra. Emlékezzünk csak vissza Petőfi 1846-os német nyelvű önéletrajzában erre a fordulatára: „Jelszava (mármint Petőfié!): »Koldústarisznya és szabadság!«” A költemény lezárása szövegszerűen (mint láttuk) megint lehetőséget adna Kern Andrásnak a patetikus előadásmódra. De ő inkább azt az iróniába hajló, egyébként objektívizáló hangot használja, amivel Petőfi a művésznek a közönség és a kor által nyújtott díjazását konstatálja. Kern művészi, értelmezői teljesítménye, hogy nem viszi el a játékosság irányába a művet, hiába szól az egy „szórakoztató” műfajban dolgozó mesterről, komolyan veszi a „közönség” karakterizálását, hisz ez határozza meg Rózsavölgyi zenéjét. Petőfi magát és a hozzá hasonlókat is beleszámítja Rózsavölgyi pest-budai közönségébe (Nemzeti Kör, Pilvax), ezzel megadja a zenéjével a legnagyobb sikereket kissé korábban arató mesternek a végső elismerést, és költészete által is a halhatatlanságot. Kern nyugodt, emlékező deklamálásában van egy bizonyos visszatekintő attitűd, ami megfelel Petőfi értékelésének, de annak is, hogyan kell és lehet Petőfi-verseket előadva értelmezni a 21. században, szakítva azok előadásának legalább százéves patetikus hagyományával.

Számít-e a szerző vagy végképpen elfelejtkezhetünk személyéről? Mi a szerző valójában? Egy az olvasó, értelmező által környezetéből, tárgyaiból, élete eseményeiből és természetesen az életműből rekonstruált hős? Érdemes-e ezeknek a rekonstruált személyeknek a lakását, könyvtárát, tárgyait bemutatni? Közelebb kerülünk-e ezek által a szöveghez? Ezek azok a kérdések, amelyekkel egy irodalommal foglalkozó muzeológus naponta szembesül.